

Lukyanenko O. V., Ph.D. in History, Senior lecturer in Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (Ukraine, Poltava), lukyanenko.ov@gmail.com

«Caricature wars» in the educational media of the Ukrainian SSR of the «thaw» period (1953–1964) (P.10)

The article illustrates the accents that profile press of the period of de-Stalinization (1953–1964) was arranging for teachers of the UkrSSR in the sphere of international politics through a specific form of influence on consciousness – cartoons. Application of the method of content analysis helped to illustrate the interpretation of teachers and students of higher educational institutions of the world order and their evaluation of developments in the international arena; as well as to identify meaningful participation of teachers in the «cold war». The paper is written within the research work «Regional dimension of the everyday culture of Ukraine of XVIII–XX centuries» of the Department of Cultural Studies of PNPNU.

Keywords: every-day life, international politics, caricature, higher pedagogical school, de-Stalinization.

* * *

УДК 94(477) – 058.237:316.453«1955/64»

Булгакова О. В.,
молодший науковий співробітник відділу історії
України другої половини ХХ ст., Інститут історії України
НАН України (Україна, Київ), hbulgakova@ukr.net

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ
НАУКОВО–ПЕДАГОГІЧНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ
РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ У СЕРЕДИНІ 1950–Х –
ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 1960–Х РР.**

Розглядаються особливості комплектування науково–педагогічної інтелігенції у період «хрущовської відлиги». Наукова проблема полягає у тому, що від методів формування професорсько–викладацьких кадрів залежить якість їхньої роботи. Вказується, що джерелом поповнення викладацьких лав були випускники аспірантури, кращі випускники вишів, здібні працівники виробничої сфери. Розглянуто основні проблеми функціонування аспірантури. З'ясовано, що розрахунки на покращення якості кадрів за рахунок конкурсного відбору не виправдалися. Через відсутність ринку праці в СРСР конкурси проводилися формально. Поповнення викладацьких лав працівниками з виробництва відбувалися в обмежених рамках і проблему дефіциту кваліфікованих кадрів не вирішувало. Указано на географічний і відомчий дисбаланс в розподілі професорсько–викладацького складу. Наслідком проблем стала недостатня кваліфікація науково–педагогічної інтелігенції.

Ключові слова: науково–педагогічна інтелігенція, вища школа, «хрущовська відлига», Українська РСР.

Науково–педагогічна інтелігенція займає у суспільстві особливе місце, адже вона причетна до формування кадрів всіх без винятку галузей життя. У свою чергу, вона теж формується відповідним чином. І спосіб її формування впливає на якість професорсько–викладацьких кадрів. Тобто, від способу формування викладачів вищої школи залежить якість виконуваних ними функцій. У СРСР періоду «хрущовської відлиги» поповнення лав науково–педагогічної інтелігенції відбувалося кількома способами. Авторка ставить собі завданням розглянути способи формування науково–педагогічної інтелігенції та визначити їхню ефективність, вплив на якість освіти.

Питання розвитку вищої школи має досить значну радянську історіографію [1; 2], адже успіхи радянської держави в освітній сфері були безумовними. Ці заслуги приписувалися Компартії. «Керуючись ленінськими вказівками, КПРС постійно турбується про підготовку, розстановку та виховання кадрів, у тому числі наукових», – писав історик А. Слюсаренко [3, с. 14]. Ця турбота проявлялась в обговореннях освітніх справ на партзборах.

Загалом інтелігенція II пол. ХХ ст., у т.ч. науково–педагогічна, привертає увагу істориків [4; 5; 6; 7]. У сучасній українській історіографії питання підготовки

науково–педагогічних кадрів УРСР порушується В. Майбородою, зокрема, проблеми дефіциту кадрів та курсу на збільшення кількості спеціалістів з дисертацією [8]. О. Сергійчук слушно указує на пріоритет у 1950–х – I пол. 1960–х рр. підготовки викладачів суспільних наук, звертає увагу на низьку успішність дисертантів та проблеми вищої школи загалом [9, с. 64]. Проте не можна погодитися з тим, що конкурси «сприяли залученню до науково–педагогічної діяльності в вузах кращих працівників науки і виробництва» [9, с. 65]. Викладачі вишів здебільшого розглядаються як частина інтелігенції загалом. Професійні групи інтелігенції цього періоду (музиканти, художники та ін.) ще чекають свого глибокого дослідження.

Джерела формування науково–педагогічної інтелігенції у сер. 1950–х – I пол. 1960–х рр. знаходились у науково–освітній або виробничій сферах. Випускники аспірантури, кращі випускники вишів, працівники з виробництва були основним контингентом поповнення викладацьких лав. Науково–педагогічна інтелігенція повинна була мати поглиблену спеціалізовану підготовку, що проходила в аспірантурі вишів або наукових установ. Підготовка проходила складно. Довготривала відбудова, брак обладнання та матеріалів не сприяли успішності дисертантів.

Набір в аспірантуру вишів, підпорядкованих Міністерству вищої освіти УРСР, що опікувалося майже половиною вишів, у сер. 1950–х рр. перебував у незадовільному стані. Попри скорочення на 112 осіб кількості аспірантських місць результати прийому у 1955 р. були невтішні: замість планованих 470 осіб було зараховано 278 (59%). Нестача молодих і перспективних кадрів мала місце як у очній, так і заочній аспірантурі. При плані 345 осіб для навчання в аспірантурі з відривом від виробництва було набрано лише 207. Не виконувалися плани набору в аспірантуру Львівського держуніверситету: у 1957 р. прийнято лише 70% необхідної кількості осіб, у 1958 – 80%, станом на 15 жовтня 1959 р. лише на 62% [10, арк. 132]. У 1963 р. аспірантура вишів або наукових установ була заповнена на 97,6%, у 1964 р. – на 91,4% [3, с. 16]. Ситуація була доволі типова для більшості вишів.

Низький конкурс в аспірантуру та бажання керівництва не залишитися без зміни штовхали відповідальних осіб на порушення правил прийому, зниження вимог. Тож не дивно, що з таким підходом в аспірантуру часто приймали не найкращих, конкурс проводили формально, а ефективність навчання була незадовільною. Це негативно відображалось на успішності аспірантів.

Така ситуація була характерна для усієї республіки. «Підбір і підготовка аспірантів проводиться незадовільно: жоден аспірант не захистив кандидатської дисертації», – відзначалося 24 лютого 1953 р. у постанові секретаріату ЦК КПУ «Про роботу кафедри політичної економії Дніпропетровського державного університету ім.300–річчя возз'єднання України з Росією». За 1945–1953 рр. з 1135 аспірантів вишів та наукових установ м. Київ лише 18% своєчасно захистили дисертацію, ще 35% захистилися через 3–5 рр., решта 47% не захистилися узагалі [11, арк. 38]. Із прийнятих за 1953–1957 рр. до Харківського інженерно–економічного інституту 49 аспірантів захистило

дисертацію лише 13, без захисту закінчили 20 осіб, а 7 були відрховані за невиконання індивідуальних планів [12, арк. 127].

Мотивація вступу в аспірантуру могла полягати в покликанні бути науковцем або педагогом. До аспірантури могли вступати «по благу» родичі високопосадовців. Важливо вказати на ще одну цікаву причину вступу в аспірантуру. Після закінчення вишу випускників чекав державний розподіл і вони могли опинитися далеко від рідного краю. Хімік І. Марцин згадував, що після закінчення Київського політехнічного інституту він віддавав перевагу виробництву перед науковою кар'єрою. Проте його зупинив синівський обов'язок перед матір'ю, тому він вступив до аспірантури АН УРСР [13, с. 367]. Тут нас цікавить той момент, що у випускника вишу не було бажання робити наукову кар'єру. Ймовірно, це було тому, що суспільний престиж наукової роботи був низьким. Сюди ж ми відносимо і науково-педагогічну кар'єру, що була тісно пов'язана з науковими дослідженнями. Тобто прагнення стати науковцем чи викладачем не було справжнім мотивом людини, її зробили науково-педагогічною інтелігенцією обставини. Однак це не вказує на низьку якість цього фахівця у майбутньому.

Із захистом дисертації існували проблеми такого роду, як вимоги актуальності робіт. Як заявляв заступник директора Одеського сільгоспінституту Семенов на нараді директорів вишів та їхніх заступників по науковій частині вишів м. Одеса 22 лютого 1958 р., доцент Брацлавець «написав роботу і здав на захист. У цей момент з'являється рішення партії з питань сільського господарства. Брацлавцю повертають роботу на доопрацювання. Він її переробив. Знову виходить нове рішення партії і уряду, роботу знову повертають на переробку. Упродовж всього цього періоду поки робота рухається по інстанціям, звісно, багато може бути рішень партії та уряду і щоразу Брацлавець мусить переробляти роботу. Експертна комісія дає своє позитивне рішення. Коли ж робота поступає у ВАК там заявляють, що це вже не та робота, яку він захищав. Винен Брацлавець в цьому чи ні? Давайте поглянемо правді у вічі» [14, арк. 198]. Тобто Семенов критикував бюрократію, політичні практики СРСР, що змушувала науковців постійно згадувати у своїх роботах останні рішення партії та уряду.

20 серпня 1956 р. ЦК КПРС і Рада міністрів СРСР прийняли постанову «Про заходи по покращенню підготовки і атестації наукових і педагогічних кадрів», яка демонструвала стан підготовки науково-викладацьких кадрів. Влада відзначала певні успіхи підготовки наукових і педагогічних кадрів, проте вказувала, що «існуючий порядок підготовки наукових і педагогічних кадрів через аспірантуру і докторантуру не відповідає вимогам подальшого розвитку науки і завданням технічного прогресу» [15, арк. 5, 8]. Тут перелічувалися недоліки підготовки, що полягали у низькій якості дисертацій, критикувалися вчені ради за невиконання, невідповідність багатьох молодих кандидатів наук до самостійної діяльності тощо. У постанові вказувалося на недостатню кількість аспірантів з природничих наук, тоді як у ряді гуманітарних наук є надлишок аспірантів. Фактично це була оцінка не лише системи підготовки науково-педагогічних кадрів,

але й кадрів власне інтелігенції. Інтелігенція поставала конформістською, яка допускала формалізм, не справлялася із завданнями, покладеними на неї.

Постанова запроваджувала нові правила прийому в аспірантуру. Відтепер мали приймати лише осіб, які мали досвід практичної роботи не менше 2-х р. по профілю обраної спеціальності і проявили здібності до наукової діяльності. Вступ в аспірантуру одразу після закінчення вишу був винятком і лише по таким теоретичним спеціальностям, як: математика, теоретична фізика та ін. Всі вступники складали іспити та мали представити реферат або публікацію з обраної спеціальності. Аспіранти забезпечувалися стипендією, яка для вступників з виробництва не могла бути меншою за отримувану зарплату, до вступу, але не вище 1000 руб. «Ті, хто закінчив аспірантуру і захистив кандидатські дисертації мають переважне право займати вакантні посади в науково-дослідницьких установах, лабораторіях, вищих навчальних закладах і виробничих лабораторіях» [16, арк. 61–63].

У СРСР вважали, що люди, знайомі з практикою, краще освоюють теорію справи. Поступово, саме люди з виробничим досвідом стали основним контингентом аспірантур. Так, у Львівському держуніверситеті у 1959 р. таких прийнято 80% від усіх аспірантів [10, арк. 123]. Насправді, вимога приймати до аспірантури працівників з виробництва не давала гарантію, що такі кадри будуть якісними, тому що вони знайомі з практикою, а опанування теорією перетворить їх на фахівців високого класу. Ми схильні поставити ці розрахунки під сумнів. Так, на початку 1960 р. постанова ЦК КПУ встановлювала пільгові умови вступу для до вищих і середніх спеціальних навчальних закладів «працюючої молоді». Коли у лютому 1963 р. у ЦК КПУ проаналізували виконання цієї постанови, виявилось, що існує багато недоліків. Серед таких «виробничих стипендіатів» (тобто тих, хто рекомендувався підприємством на навчання і отримував від нього стипендію) було близько 20–30% невстигаючих, 33% таких абітурієнтів отримали незадовільні оцінки на вступних іспитах. Очевидно, що причиною низької успішності була тимчасова перерва в освіті. За аналогією, перерва після вишівської освіти також була не завжди на користь потенційним аспірантам. З одного боку, вони застосовували свої знання на практиці, закріплювали їх, але з іншого – переставали поповнювати і розширювати свої знання шляхом самоосвіти, заводили сім'ї.

Попри актуальну потребу у кваліфікованих кадрах у вишах УРСР існували численні перешкоди для захисту дисертацій. Вони поділяються на об'єктивні та суб'єктивні. До перших з них відносяться такі як слабкість матеріальної чи лабораторно-дослідної баз, загалом важкі матеріально-побутові умови функціонування вишів, що стримувало проведення дослідів, публікацію результатів дослідження. Іноді аспіранти за власний кошт мусили купувати та утримувати піддослідних тварин, що було дуже обтяжливо. До суб'єктивних причин, які заважали збільшенню кількості захистів дисертацій, відносяться неперестигність праці викладача. Не завжди талановита молодь йшла в аспірантуру за покликом душі, або взагалі не йшла, адже це не давало великих матеріальних переваг. По друге,

захист був досить бюрократизованою справою, присутній розгляд атестаційної справи аспіранта та процедура оформлення захисту у ВАК могли тривати рік, що оберталось додатковим фізичним і психологічним навантаженням. По третє, мала місце суб'єктивна воля окремих науковців, що штучно перешкоджали захищати докторські дисертації іншим. Про таких «вчених–монополістів» говорив заступник директора з Одеського сільгоспінституту Семенов 22 лютого 1958 р.: «... хіба це секрет для нас, що у низці розділів науки існують монополісти–вчені і коли ви представляєте вашу докторську роботу на захист, то такий монополіст, що розпоряджається долями людей, свідомо ставить перешкоди цим працям за рахунок того, що якщо він один, то він помітний, він фігура, а якщо таких фігур буде 5–8, то це його не задовольняє, навіщо ж пропускати?» [14, арк. 200].

Наслідком недоліків у функціонуванні аспірантури, низької якості освіти або ж завищених вимог станом на 1960 р. по вишам бракувало викладачів з науковими ступенями та вченими званнями. Так, з поміж 616 людей основного штатного персоналу вишів, що підпорядковувалися Міністерству культури УРСР, налічувалося лише 3 доктора наук і 85 кандидатів наук; серед них 51 особа мала вчене звання професора, 131 – доцента. Із 3347 викладачів вишів Міністерства охорони здоров'я УРСР налічувалося 278 докторів наук та 1481 кандидатів наук; також 271 професор і 741 доцент. У вишах Міністерства освіти УРСР працювало 2517 викладачів, з них 13 докторів і 753 кандидати наук; 15 професорів і 436 доцентів [17, арк. 102–107]. У 1961/1962 н.р. у вишах республіки працювало 3,6% професорів і докторів наук, 35% доцентів і кандидатів наук до загальної кількості викладачів [18, арк. 11].

Галузева диспропорція доповнювалася географічно. За співвідношенням кількості студентів (у тому числі стаціонарного, вечірнього і заочного відділень) до кількості штатних викладачів на початок 1965/1966 н.р. найбільше навантаження на педагога мало місце у Черкаській області – 27,7, Хмельницькій – 26,9, Сумській – 26,1 і т.д. і найменше у Івано–Франківській – 16,2, Тернопільській – 17 тощо. Лідери за кількістю науково–педагогічної інтелігенції на початок 1965/1966 н.р. перебували у середньому ряду за загруженістю викладачів: м. Київ – 19,4, Харківська область – 19,2; Одеська – 19,9; Львівська – 20,7; Дніпропетровська – 19,6; Донецька – 21,2 студентів на одного викладача [19, арк. 21]. При цьому загальнореспубліканський показник становив 20 студентів на одного викладача.

Отже, аспірантура була місцем підготовки науково–педагогічної інтелігенції, яка надавала додаткові знання і кваліфікацію здібним випускникам вишів та працівникам з виробництва. Важливо зазначити, що не всі випускники аспірантури ставали викладачами, тому що частина йшла працювати у науково–дослідні і науково–конструкторські установи. Наведений матеріал свідчить про наявність проблем у комплектуванні аспірантур як вишів, так і академічних інститутів, недоліках підготовки, невисокому рівні якості дисертацій. Підготовка впливала на якість науково–педагогічної інтелігенції, яка ставала домінуючим кількісно ядром інтелігенції у 1960–1970–х рр.

Інший спосіб поповнення кадрів науково–педагогічної інтелігенції та їхньої якості полягав у встановленні стимулів для покращення своєї роботи, отримання від цього переваг. Тобто, висока кваліфікація мала стати гарантією працевлаштування. З метою відбору кращих кадрів у 1953 р. запроваджувалися конкурси при комплектуванні кафедр (у педагогічних вишах з 1957 р.). Бажаючі посісти вакантне місце педагога мусили представити низку документів, що їх розглядала спеціальна комісія. Їхня періодичність встановлювалася один раз на 5 років.

Ці розрахунки з оновлення і покращення професорсько–викладацького складу не виправдалися. Конкурси не усували можливості для зловживань. Як констатувалося у записці відділу науки і культури ЦК КПУ, надісланій в ЦК КПУ 20 вересня 1955 р., мали місце випадки, коли у результаті проведення конкурсів «викладачами вузів обирались особи, які не мають достатньої кваліфікації, в той же час по цих спеціальностях є аспіранти, які не одержали призначень». І це при тому, що «на кафедрах вузів Української РСР понад 60% викладачів не мають вчених ступенів і звань...» [20, арк. 7]. По друге, допускалися порушення правил відбору, коли самі виші, зацікавлені в кращих кадрах, переманювали викладачів, порушували правила проведення конкурсу, ігноруючи, наприклад, нестачу документів тощо. Виявилось, що їх проведення створило певні проблеми для вишів, адже це не завжди відбувалися успішно. Викладачі переходили до інших вишів, спричиняючи позапланові конкурси тощо. Не був скасований державний розподіл кадрів у СРСР.

Аналіз проведення конкурсів вишів за останні роки, проведений у 1957 р., показав невтішну картину. Так, у 1957 р. був проведений конкурс на заміщення понад 20 посад на 8 кафедрах Одеського електротехнічного інституту. Як писав у ЦК КПУ секретар Одеського обкому Компартії М. Максименко 20 червня 1957 р., «Конкурс закінчився, майже всі посади заповнені, однак кафедри не поповнились новими висококваліфікованими спеціалістами» [21, арк. 35]. За 4 роки у Харківському держуніверситеті по конкурсу було заміщено 152 посади. При цьому з інших установ та організацій прийшло лише 4 особи. У Харківській сільськогосподарській інститут ім. В. В. Докучаєва у 1957 р. з 54 осіб «зі сторони» прийшло 3 викладачі [21, арк. 46]. Причиною такого низького рівня оновлення кадрового складу кафедр була відсутність житла. Тобто, конкурси проводилися формально.

Тобто конкурсна система прийому на роботу в виші своє завдання не виконала – якісного покращення складу науково–педагогічної інтелігенції не відбулося. На нашу думку, ця ініціатива була приречена на провал тому що існувала специфіка в СРСР. Полягала вона в тому, що по перше, не було достатньої кількості кваліфікованих викладачів. По друге, не було в СРСР ринку праці як такого, тобто держава була монополістом–працедавцем. Альтернативи не було, існував розподіл кадрів. Система трудових книжок та партійного обліку для працівників звужувала їхню свободу розпоряджатися своєю робочою силою, викладачу було важко самостійно покинути роботу. Фактично регіональні слабші виші втрачали тих нечисленних кваліфікованих кадрів, яких вони мали.

Стоячи перед альтернативою забезпечувати реальний конкурсний відбір, проявляти принципівість у пошуку кращих кадрів, чим ризикувати і ставати перед загрозою неуконплектування кадрами на навчальний рік, та з іншого боку, зниженням вимогливості, але заповненням вакансій, керівництво вишів обирало другий варіант навіть за рахунок гірших за формальними показниками, кадрів. Конкурси були фальшиві.

До викладацьких лав залучалися кращі представники з виробництва, які мали великий досвід інженерної та керівної роботи у промисловості та будівництві. У 1959 р. були обрані та затверджені Міністерством вищої та середньої спеціальної освіти 19 осіб, у тому числі 3 особи професорами, 16 осіб – доцентами. На науково-педагогічну роботу з виробництва на посаду професора були кооптовані головний інженер заводу металокопункцій, кандидат технічних наук Д. Лебідь (Дніпропетровський інженерно-будівельний інститут), А. Прокоф'єв (Криворізький гірничорудний інститут) та ін. [22, арк. 4, 5]. Проте зарплата інженерів промисловості була вищою, аніж викладача, і це знеохочувало їх переходити на роботу до вишів. Саме тому інженерно-технічним працівникам дозволялося сумісництво.

Важливо наголосити, що в умовах, коли у СРСР почали цінувати значення освіти в «холодній війні» з капіталізмом та тривалого демографічного росту відбувалося зростання чисельності студентів, що не супроводжувалося аналогічним ростом кількості викладачів. Так, з 1955 по 1963 рік кількість студентів виросла на 177%, тоді як викладачів – лише на 167%. При цьому, кількість докторів наук зросла на 141%, а кандидатів – на 144% [23, арк. 117]. Тобто, по-перше, за формальними показниками не всі викладачі були кваліфікованими кадрами. Це порушує цікаву дослідницьку проблему якості освіти. По-друге, зросло навантаження на викладачів, що негативно відображалося на їхньому професійному зростанні, кількості захищених дисертацій, самоосвіті тощо.

Не дивлячись на те, що кількісно-якісні показники науково-педагогічної інтелігенції в цілому зростали, докторів наук не вистачало. Начальник відділу статистики культури Центрального статистичного управління УРСР А. Вихерпу у квітні 1964 р. констатував, що зростання чисельності наукових кадрів (у т.ч. викладачів) у 1960–1963 рр. відбувалося переважно за рахунок людей, які не мали наукового ступеню та вченого звання: «У середньому це складало від 70 до 89% до загального числа прийнятих працівників» [23, арк. 22].

Таким чином, основним каналом формування науково-педагогічної інтелігенції була аспірантура. З огляду на складний стан в освітній сфері загалом були численні проблеми і в функціонуванні цього інституту. Численні труднощі при підготовці дисертацій, невисокий престиж викладацької праці спричиняли недостатній рівень дисертацій та низьку якість науково-педагогічної інтелігенції. Заходи влади були спрямовані на посилення вимогливості до аспірантів, проте вони були неефективними. Не призвела до відбору кращих на викладацьку роботу конкурсна система заміщення посад, адже в СРСР не було справжнього ринку праці. Поповнення викладацьких лав

працівниками з виробництва відбувалося в обмежених рамках і проблему дефіциту кваліфікованих кадрів не вирішувало. Тому цілком закономірно, що на середину 1960-х рр. якість викладацьких кадрів установ вищої школи була недостатньою, як того бажала Компартія в реаліях «холодної війни».

Список використаних джерел

1. Курносів Ю. О. Інтелігенція Української РСР і науково-технічний прогрес (1959–1970 рр.) / Ю. О. Курносів; АН УРСР, Інститут історії. – К.: Наукова думка, 1975. – 208 с.
2. Запольская В. В., Кочурова Т. В. Научно-педагогические кадры вузов: развитие и управление подготовкой / В. В. Запольская, Т. В. Кочурова. – Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1981. – 134 с.
3. Слюсаренко А. Г. Партиєне керівництво підготовкою наукових кадрів на Україні (1959–1970 рр.) // УІЖ. – 1971. – №1. – С.13–22.
4. Касьянов Георгій. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років / Касьянов Г. В. – К.: Либідь, 1995. – 224 с.
5. Прохоренко О. А. Повсякденне життя науково-педагогічної інтелігенції України в другій половині 40-х – першій половині 50-х рр. XX ст.: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / О. А. Прохоренко. – К., 2008. – 20 с.
6. Сергієнко Г. С. Творча інтелігенція Донбасу в період контрольованого лібералізму (середина 50-х – середина 60-х рр. XX ст.): / Г. С. Сергієнко. Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / Г. С. Сергієнко. – К., 2009. – 20 с.
7. Кукуруза Ж. Б. Українська інтелігенція в умовах «відлиги»: аналіз сучасної історіографії / Ж. Б. Кукуруза // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Історія. – 2010. – Т.129, Вип.116. – С.110–114.
8. Майборода В. К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917–1985 рр.) / В. К. Майборода. – К.: Либідь, 1992. – 196 с.
9. Сергійчук О. М. Вища школа України в умовах лібералізації суспільного життя 1953–1964 рр.: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / О. М. Сергійчук. – К., 2002. – 209 с.
10. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф.1. – Оп.71. – Спр.223.
11. Там само. – Оп.24. – Спр.3711.
12. Там само. – Оп.71. – Спр.221.
13. Овчаренко Ф. Д. Спогади / Упоряд. В. Г. Буткевич, Н. Ф. Овчаренко. – К.: Оріяни, 2000. – 456 с.
14. ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.71. – Спр.220.
15. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.582. – Оп.10. – Спр.732.
16. ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.71. – Спр.191.
17. Там само. – Спр.246.
18. ЦДАВО України. – Ф.4621. – Оп.1. – Спр.278.
19. ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.71. – Спр.285.
20. Там само. – Спр.178.
21. Там само. – Спр.209.
22. ЦДАВО України. – Ф.4621. – Оп.1. – Спр.161.
23. Там само. – Ф.582. – Оп.10. – Спр.1510.

References

1. Kurnosov Yu. O. Intelihentsiia Ukrainskoi RSR i naukovotekhnichniy prohres (1959–1970 rr.) / Yu. O. Kurnosov; AN URSR, Instytut istorii. – K.: Naukova dumka, 1975. – 208 s.
2. Zapolskaia V. V., Kochurova T. V. Nauchno-pedahohicheskie kadry vuzov: razvitie i upravlenie podgotovkoi / V. V. Zapolskaia, T. V. Kochurova. – Voronezh: Izd-vo Voronezhskoho universiteta, 1981. – 134 s.
3. Sliusarenko A. H. Partiine kerivnytstvo pidhotovkoiu naukovykh kadriv na Ukraini (1959–1970 rr.) // UIZh. – 1971. – №1. – S.13–22.
4. Kasianov Heorhii. Nezghodni: ukrainska intelihentsiia v rusi oporu 1960–80-kh rokiv / Kasianov H. V. – K.: Lybid, 1995. – 224 s.
5. Prokhorenko O. A. Povsiakdenne zhyttia naukovopedahohichnoi intelihentsii Ukrainy v druii polovyni 40-kh – pershii polovyni 50-kh rr. XX st.: avto-ref. dys... kand. ist. nauk: 07.00.01 «Istoriia Ukrainy» / O. A. Prokhorenko. – K., 2008. – 20 s.
6. Serhienko H. S. Tvorchia intelihentsiia Donbasu v period kontrolovanoho liberalizmu (seredyna 50-kh – seredyna 60-k rr.

XX st.): / H. S. Serhiienko. Avtoref. dys... kand. ist. nauk: 07.00.01 «Istoriia Ukrainy» / H. S. Serhiienko. – L., 2009. – 20 s.

7. Kukuruza Zh. B. Ukrainska intelihentsiia v umovakh «vidlyhy»: analiz suchasnoi istoriohrafii / Zh. B. Kukuruza // Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly. Ser.: Istoriia. – 2010. – T.129, Vyp.116. – S.110–114.

8. Maiboroda V. K. Vyshcha pedahohichna osvita v Ukraini: istoriia, dosvid, uroky (1917–1985 rr.) / V. K. Maiboroda. – K.: Lybid, 1992. – 196 s.

9. Serhiichuk O. M. Vyshcha shkola Ukrainy v umovakh liberalizatsii suspilnoho zhyttia 1953–1964 rr.: dys... kand. ist. nauk: 07.00.01 «Istoriia Ukrainy» / O. M. Serhiichuk. – K., 2002. – 209 s.

10. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (dali – TsDAHOU). – F.1. – Op.71. – Spr.223.

11. Tam samo. – Op.24. – Spr.3711.

12. Tam samo. – Op.71. – Spr.221.

13. Ovcharenko F. D. Spohady / Uporiad. V. H. Butkevych, N. F. Ovcharenko. – K.: Oriiany, 2000. – 456 s.

14. TsDAHOU. – F.1. – Op.71. – Spr.220.

15. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (dali – TsDAVO Ukrainy). – F.582. – Op.10. – Spr.732.

16. TsDAHOU. – F.1. – Op.71. – Spr.191.

17. Tam samo. – Spr.246.

18. TsDAVO Ukrainy. – F.4621. – Op.1. – Spr.278.

19. TsDAHOU. – F.1. – Op.71. – Spr.285.

20. Tam samo. – Spr.178.

21. Tam samo. – Spr.209.

22. TsDAVO Ukrainy. – F.4621. – Op.1. – Spr.161.

23. Tam samo. – F.582. – Op.10. – Spr.1510.

Bulhakova O. V., junior research fellow Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine, History of Ukraine in the second half of 20th century Department (Ukraine, Kyiv), hbulgakovao@ukr.net

Special features of formation of scientific and pedagogical intelligentsia of Soviet Ukraine in the middle of 1950s – first half of 1960s

The article is devoted to the special features of formation of scientific and pedagogical intelligentsia of Soviet Ukraine in the middle of 1950s – first half of 1960s. The scientific problem is that the way of formation of scientific and pedagogical intelligentsia had an impact on the functioning of high school. It is noted that the main sources of formation of teachers were post-graduate students, excellent school-leavers, and capable factory workers. It is analyzed the main problems of post-graduate courses. It is shown that estimations on improvement of lecturers quality due to advertise a vacancy and selection were not confirmed because there was a shortage of lecturers in higher educational establishments. There wasn't a real labour market in the USSR. There was geographical and departmental imbalance of lecturers in the Ukrainian SSR. The low quality of scientific and pedagogical personnels was an outcome of problems in the educational sector of republic.

Keywords: Scientific and Pedagogical Intelligentsia, High School, «Khrushchev's Thaw», Ukrainian SSR.

* * *

УДК 930.85(477):«1950/1960»

Чайка Ю. В.,

аспірантка кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки, Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького (Україна, Черкаси), doll912009@gmail.com

ЖАНРОВИЙ ТА ТЕМАТИЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО КІНЕМАТОГРАФУ ДОБИ «ВІДЛИГИ»

Проаналізовано кінодоробок доби «відлиги» в жанровому аспекті, а саме, розвиток художнього, документального, хронікального, анімаційного кіно. Досліджено вплив суспільно-політичної ситуації в країні на жанрове різноманіття та тематику фільмів, пошук нових ідей для реалізації в кінострічках. Здійснена спроба аналізу такого явища як «театралізованість кіно».

Ключові слова: художнє кіно, документальне кіно, анімаційне кіно, фільми, тематика, жанр, театралізованість, кінематограф, пропаганда.

Якщо розглядати український радянський кінематограф 1950–х – 1960–х рр. за загальною теорією кінематографа і класифікацією фільмів, то у вітчизняному

кіно вказаного періоду розвивалось чотири види: ігрове (художнє) кіно, документальне кіно (сюди можна віднести і хронікальне), науково-популярне кіно та анімаційне. Потрібно також зазначити, що суттєву роль у жанровому розвитку радянського кіно мав технічний розвиток кіноапаратури, винайдення нових методів зйомок та постановки кадру.

Якщо говорити про якісний показник кінопромисловості, то в період з 1953 по 1961 р. лише на Київській кіностудії ім. О. П. Довженка було випущено 120 художніх фільмів. Навіть не беручи до уваги, жанрове наповнення стрічок, цей показник дуже високий порівняно з минулими повесними роками.

Цьому сприяло багато факторів, але головними є послаблення контролю держави, курс на десталінізацію, розвиток технічної бази кіностудій, та можливість пошуку митця себе в новій тематиці для фільмів. Необхідно зазначити, що близько половини з цих фільмів були кольоровими. Тому, важливим є дослідити жанрове та тематичне наповнення кінострічок вказаного періоду.

Звертаючись до вітчизняної історіографії сучасного періоду, можна сказати, що більшість авторів які досліджують історію кінематографу, тим чи іншим способом торкаються жанрового та тематичного наповнення кінофільмів доби «відлиги». Але на сучасному етапі (?), за винятком окремих праць, не має комплексного дослідження про жанри радянського кіно вказаного періоду. Окремою роботою є монографія С. Г. Зінич «Кінокомедія. Конфлікт. Характер. Жанри» [2], в ній авторка детально описує розвиток комедійного жанру в Радянському кінематографі, наголошуючи, що саме цей жанр взяв на себе сміливість через сатиру показувати глядачам суспільні проблеми. До того ж, ця сатира та комедійність українських режисерів мала бути настільки філігранною, щоб могла оминати цензуру і потрапити в прокат.

Аналізуючи стрічки доби «відлиги» Любомир Гойсеко в своїй роботі «Історія українського кінематографу 1896–1995 рр.» [1], кожного разу звертається до тематичного наповнення фільмів, жанрової різноманітності тогочасного періоду, що дає більш повну картину стану кіно вказаного періоду.

Ще одним цінним джерелом є анотовані каталоги кіностудій. Так «Анотований каталог фільмів Київської кіностудії художніх фільмів ім. О. П. Довженка» під редакцією Р. Прокопенко [3], має інформацію про кожний фільм знятий за цей період, а саме: жанр, технічне рішення (кольоровий чи чорно-білий), короткий зміст, нагороди на всесоюзних та міжнародних кінофестивалях. Ця інформація, як мінімум, дає можливість проаналізувати в якій кількості знімалось стрічок того чи іншого жанру, їх тематику, популярність серед глядачів того чи іншого фільму. Таким же, цінним інформацією про Одеську кіностудію художніх фільмів в її «Анотованому каталозі...» [5].

В статті також використано інформацію з «Кінолітопис. Анотований каталог...» [4], саме це джерело дає можливість зрозуміти яку кількість документальних фільмів, кіножурналів, науково-популярних фільмів було знято за цей період, хто був замовником таких стрічок, з якою метою.

На початку свого розвитку в першій половині 1950–х років, багато кінокритиків звинувачували український